

Р.М. Хмелінська,
кандидат філологічних наук, доцент
(Житомирський педуніверситет)

ЗМІНА СЕМАНТИЧНОГО ОБ'ЄМУ СЛОВА (на матеріалі лексики архітектури)

У статті порушена проблема стосується семантичних змін запозичених слів у процесі їхнього освоєння (на матеріалі архітектурної лексики української мови).

Архітектурна лексика сучасної української мови в своїй основі є запозиченою. Найбільший об'єм запозичень становлять давньогрецькі та латинські слова, що цілком закономірно: архітектура в її класичному – європейському – розумінні зародилась і сформувалась саме в Давній Греції та Стародавньому Римі.

У процесі запозичення, тобто адаптації, давньогрецькі та латинські терміни і найменування архітектури проходили, поряд з іншими процесами, семантичне освоєння, яке найбільшою мірою проявляється у зміні семантичної структури. Відомо, що при освоєнні семантичний об'єм слова мови-джерела порівняно з мовою-рецептором майже завжди зменшується, часто – суттєво, тобто із багатьох семантичних варіантів, як правило, використовується один.

Архітектурна лексика надає значний матеріал стосовно модифікації семантичного об'єму запозичених елементів. Характерно, що в багатьох випадках полісемантичне іншомовне слово має до десятка значень*. Напр.: лат. *гути* (прикраси у вигляді ряду маленьких конусів, циліндрів і т.п. на нижній поверхні мутул і полицок доричного антаблемента) – 1. Крапля, 2. Плями, 3. Гути, 4. Невелика кількість; грец. *обеліск* (кам'яний прямокутний стовп, що звужується догори, з пірамідальною загостреною верхівкою) – 1. Невеликий рожен, 2. Клинок, 3. Ніжка циркуля, 4. Мідна або залізна монета (із зображенням рожа), 5. Обеліск; грец. *база* (підніжжя, нижня опорна частина колони, пілястри, анта тощо) – 1. Хід, рух, 2. Крок, 3. Перехід, 4. Хода, 5. Вірш. стопа, 6. Нога, ступня, 7. Підставка, 8. База, 9. Сталість.

Досить часто слово в мові оригіналу має два значення – загальноживане і термінологічне, тобто спостерігається перенесення (розширення) семантики за принципом метонімії: грец. *анфемій* (стожковий орнамент із пальмет, стилізованих квітів тощо) – 1. Квітка, 2. Зображення квітки; грец. *гейсон* (виносна плита вінчаючого карниза грецьких ордерів) – 1. Карниз, виступ, 2. Край; лат. *дентикули* (ряд невеликих прямокутних виступів як частина карниза) – 1. Зубчик, 2. Дентикули.

Цікаво, що серед значень, які у запозичених лексемах відзначаються тільки в мові-джерелі, є назви звичайних предметів, котрі неможливо було б передбачити, знаючи ці слова тільки як архітектурні терміни: грец. *акротерій* (скульптурне зображення над кутками фронтонів) означає ще кінцівки (рук та ніг); грец. *лабіринт* (будова або парк зі спеціально заплутаним планом) називає ще невід і спіральну мушлю; грец. *цела* (внутрішня частина античного храму) іменує ще чарунку (в бджолиних стільниках).

Суттєвим для мови взагалі є той факт, що переносні значення, значення стилістично забарвлені, які етимологічно притаманні лексемам мови-джерела, практично ніколи не надходять до мови-рецептора. Напр., мають переносні значення: грец. *акрополь* (міська фортеця) – твердиня, оплот; лат. *портик* (галерея, хоча б одна сторона якої становить собою відкриту колонаду) – вчення стоїків; лат. *фасції* (три смуги, на які членується іонійський архітрав) – група. Мають конотативні значення: грец. *акант* (орнаментальне зображення листа аканта) – жарт. сива волосина; грец. *апсида* (виступ будівлі, напівкруглий або багатокутний у плані, перекритий напівкуполом або зімкненим напівсклепінням) – ірон. сплетіння.

Варто зауважити, що термінологічні значення з інших спеціальних систем не ввійшли до української мови. Так, приналежністю латинської мови залишилося спеціальне вживання слова *арка* (матем. дуга), слова *ордер* (військ. стрій, шеренга).

Часом переносне значення лексеми розвивається в мові, яка запозичує архітектурний термін. Напр., лат. *фундамент* (основа, підвалини споруди) одержало переносне значення – основа чого-небудь – уже в українській мові і з такою семантикою набуло найширшого використання (напр., *фундамент*: економіки, промисловості, прогресу, демократії, правових знань, освіти).

Таким чином, архітектурні терміни і найменування української мови підтверджують закономірності загальних процесів семантичних змін.

Матеріал надійшов до редакції 15.12.03 р.

Хмелінская Р.М. Изменение семантического объема слова (на материале лексики архитектуры).

Работа касается вопроса семантических изменений заимствованных слов в процессе их освоения (на материале архитектурной лексики украинского языка).

Khmelinskaya R M The Change of the Semantic Volume of a Word (Based on Architectural Vocabulary).

The article sets out the issue of semantic changes of borrowings in the process of their learning (based on architectural vocabulary of the Ukrainian language).

* Значення давньогрецьких і латинських слів подаються за джерелами: Дворецкий И.Х. Древнегреческо-русский словарь в 2 т. – М., 1958, Дворецкий И.Х. Латинско-русский словарь. – Изд. 2-е. – М., 1976.